

Az életeszmenyról.*

Irta: dr. Gál Kelemen.

A munkára készülő új esztendő küszöbén szeretettel üdvözlünk benneteket. Örülünk, hogy jó egészségben, friss munkakedvvel nagyobb részt visszatértetek a két hónappal ezelőtt elhagyott, azóta csendes, most már megélénkült falak közé s azoknak a helyébe, akik elvégezték már tanulmányaikat, vagy akiket másfelé vezetett szülőik akaratára és a sors, új arcok új reményekkel s munkára kész elszántsággal foglalják el. Legyetek mindannyian atyáit szeretettel üdvözölve. Adjon Isten nektek jó egészséget, kitarító szorgalmat és munkakedvet az új évben s áldja meg minden munkátokat, amit az ő nevében kezdetek el, sikerrel és eredménnyel.

A viszontlátás első alkalmát használjuk fel arra, hogy elmélkedjünk *az életeszmenyről, az életideáról.*

A mi világhírű költőnknek, Petőfinek, *A négyökrös szekér* c. költeménye jut eszembe, mikor e kérdéstről gondolkodom. A költő egy társasággal négy ökrös szekéren utazik holdvilágos éjjel. A társaság tagjai énekelnek, beszélgetnek. A költő ábrándozva fordul Erzsikéhez:

Ne válasszunk magunknak csillagot? Miért?

„A csillag vissza fog vezetni majd
A mult időknek boldog emlékéhez,
Ha elszakaszt a sors egymástól minket.“

Én is azt kérdezem tőletek, kedves ifjú barátaim: Ne válasszunk magunknak csillagot? Nem azért, amiért a költő, hogy a mult boldog emlékeihez visszavezessen. Hiszen nektek még nincs multotok, csak boldog jelenetek

* Iskolai évet megnyitó beszéd.

és bizonytalan jövőtök. De hogy ez a jövő minél szebb, minél rózsásabb és csalódásoktól minél mentesebb lehessen, válasszunk magunknak csillagot, amely az eltakart és sötét jövőndőbe bevilágítson s földi vándorlástok útjait kijelölje. Válasszunk magunknak vezérlő csillagot, melyre függesztve csüggedetlenül szemeinket, oly biztosan célhoz jussunk, mint hajdan a napkeleti bölcsék. Ez a csillag lesz életünknek célja, melyet magunknak kitűzünk, amely törekvéseinket irányítja, amely összes cselekedeteinket e cél rendszerébe szervesen beállítja s ahhoz alkalmazza. Ilyen cél nélkül nem élhetünk; ilyen cél nélkül összes cselekedeteink, egész életünk a sötétben való terv- és célnélküli tapogatózás, hányódás-vetődés volna. Ez a cél nem kívülről, tőlünk függetlenül van adva, hanem önmagunk tűzzük magunk elé s éppen azért további beszélgetésünk során nevezzük azt *életeszmenynek*. Az eszménynek olyannak kell lenni, amely önmagában, minden mástól függetlenül becses és értékes, amely becsét és értékét nem kölcsönzi semmi mástól, sőt önmaga értékét ráönti egész életünkre s annak minden mozzanatát, mely e cél szolgálatában áll, értékessé és becsessé nemesíti. Ennek az eszménynek olyan életcélnak kell lennie, a melyért érdemes élni és mindenünket feláldozni, még az életet is, mert enélkül még az élet sem lehet értékes. Ez az eszmény tehát az élet fölött áll, mert az élet célját ez mutatja s csak ez ad értelmet az életnek.

És valóban ezt keresték minden időben az emberek, midőn életük végső céljáról gondolkodtak és elmélkedtek. Azt keresték minden időben: mi adhat értéket életünknek? Mi ez az eszmény, mely után törekedve küzdelmeik és szenvedéseik megérik a fáradságot; vagyis, melyik az az élet és törekvés, melyet megélni igazán érdemes.

Az embereket abból a szempontból, hogy minő életeszmenyeket tűznek maguk elé, vagyis hogy mit tartanak valóban becsesnek és értékesnek, amiért érdemes futni, fáradni és szorgalmaskodni, három nagy csoportba oszthatjuk.

Egyik csoportba tartoznak azok, akik *az élet célját a gyönyörben, az élvezetekben* keresik és vélik felta-

lálni. Ezek szerint az a cselekvés és élet helyes, amely a legtöbb és legnagyobb gyönyört hozza létre. Hogy ez a felfogás nem helyes és nem emberhez méltó, mutatja az, hogy vannak olyan élvezetek, melyek csak aljas és erkölcstelen eszközökkel szerezhetők meg. Ezekről pedig mint emberi méltóságunkat lealázóktól utálattal és megvetéssel fordulunk el. Gondolatok csak a történelem ama dicső jeleneteire, midőn a hős a jóllét és élvezet s az ezernyi szenvedés és a kereszt gyötrelmei közül habozás nélkül az utóbbit választja. Miért? Mert az élvezetet minden egyéb árán nem tartja értékesnek. Hiszen vannak, akik az evést és ivást legtöbb jónak tartják; de li tudjátok, hogy ezek csupán eszközök az élet és egészség fentartására, hogy magasabb célok szolgálatába szegődhessünk. Ezeknek az embereknek a gondolkodása már kiindulási pontjában hibás, mert abból a föltevésből indul ki, hogy minden emberi cselekedetnek rugója és célja valami kellemesnek a keresése és a fájdalom kerülése.

Egy másik csoportba tartoznak azok, akik *a boldogságot* tartják az élet céljának. Egy híres angol gondolkodó, Herbert *Spencer*, úgy fogalmazta meg ezt a lételt, hogy az élet célja *a lehető legtöbb embernek a lehető legnagyobb boldogsága*. Úgy-e észreveszitek, hogy ez az álláspont már sokkal magasabb és sokkal nemesebb s emberhez méltóbb gondolatot foglal magában. S mégis azt mondom nektek, hogy nem ez az élet igazi célja.

Hogyan? kérditek, hát nem helyes és nem jó életünk olyan berendezése, cselekedetünk olyan iránya, mely a lehető legtöbb embernek a lehető legnagyobb és erősebb boldogságot biztosítja? Ellenmondásnak látszik s még sem az. Mert nem minden boldogság értékes; hanem csak az, mely az emberhez méltó; ellenben nem becses az oly boldogság, melyhez erkölcstelen eszközökkel jutottunk. Ez a felfogás is az emberi méltóság fogalmán szenved hajótörést; mert az emberi méltóság kívánja, hogy a boldogságot valami felülről megerősítse, szankciónálja. Tehát a boldogság is csak viszonylagosan, nem abszolút, nem önmagában becses és értékes. Ha pl. boldogságon a megelégedettséget értem, csak az a boldogság helyes,

mely a nyugodt, tiszta lelkiismeretből fakad, szóval, a melyet megérdemlünk. Az a boldogság, melyhez a jó sors vagy az emberek ingyen kegyelméből jutunk, nem lehet valóban értékes és becses s ezért életcélul ez sem tűzhető ki.

Ebbe a csoportba tartoznak azok az emberek s napjainkban ilyenek vannak a legtöbben, akik az élet célját a *hasznos cselekvésben* látják. Egy példa megvilágítja előttek ennek a gondolatnak igazi értelmét. Az ország behálózása vasúttal, a folyók hajózhatóvá tétele, ellátása hidakkal, az országútaknak jókarbantartása, a posta- és telefonhálózat kiterjesztése az egész országra, a végére, a villanyos erőnek felhasználása az emberi élet kényelmesebbé, szebbé tételére, mindez kétségtelenül szükséges és hasznos dolog. De képzeljétek el mindezt az emberek társasága nélkül. Van-e ezeknek önmagukban, függetlenül minden másától értékük? Nem veszíték-e észre, hogy mindez nem öncél, nem önmagáért van, hanem miérettünk, hogy a közlekedés gyorsabb, biztosabb, a kereskedelem, ipar és közgazdaság élénkebb, az élet fizikai feltételei könnyebbek legyenek. Tehát mindez csak eszköz. Mire? Végelemzésben nem egyébre, mint az önfentartásra. Tehát a hasznos cselekedet értéke attól függ, hogy önérték-e az a cél, amire szolgál. Ez a cél az önfentartás, ez pedig nem önérték, mert a természetben sehol meg nem valósul, hiszen tudjuk, hogy sem ember, sem állat, sem növény fenn nem marad örökre. S el tudtok képzelni, úgy-e, olyan helyzetet is, amelyben kívánatosabb a halál az életnél. Hiszen jobb nem élni, mint becsstelenül élni. Mindezekből következik, hogy a hasznosság nem végső érték; mert nem az önfentartás maga az érték, hanem az, ami benne megvalósul, azaz a tartalom, a minőség.

A harmadik csoportba azok tartoznak, akik az élet célját a *értelem kinüvelésében*, szóval a *tudásban* látják. Most már azt gondoljátok, hogy íme, megérkezünk ahhoz a ponthoz, amit kerestünk, ami az élet valódi célját elénk tárja, ami rugót ad törekvéseinknek.

Tévedtek, még mindig nem vagyunk a célnál, annál

az önértéknél, ami az életnek értelmet ad. Mert az értelem, a tudás önmagában még nem értékes. S ezt rögtön megértitek, ha arra gondoltok, hogy hányan vannak ma nagyon intelligens, művelt, szakképzett emberek, kiknek elméje úgy vág, mint bicskáitok solingeni pengéje, de akik tudásukat, szakértelmüket mások megkárosítására, megcsalására, tönkretételére használják fel. Tehát van, kell lennie egy magasabb, önálló, független értéknek, mely mind az említetteknek értelmet ad és viszonylagos értéküket meghatározza. Ez nem más, mint az *ethikus cselekvés, mely a jó, a nemes telkületből foly.* Lehet valaki még oly képzett is, tömve lehet feje a tudásnak, az ismereteknek rengeteg halmazával, lehet a legkitünőbb ember a maga szakmájában, ha lelke sívár, hiányoznak belőle a jóság, igazság, önzetlenség, szeretet és tiszteltetel keltette érzelmek, olyan ő, mint a cifra koporsó, amely romlást, pusztulást hord magában, olyan ő, mint a zengő ére és pengő cimbalom. S hogy megértsétek a tudás és a jóság közötti rangfokozatot, egy kérdést intézek hozzátok: mit gondoltok, minek örülnének szüleitek jobban: ha elsajátítanátok a világ minden tudományát s lélekben gonoszokká, sikkasztókká, panamistákká válnátok? Vagy pedig: megmaradnátok jelenlegi kis tudástokkal, szűkörű ismereteitekkel, de lélekben nemesednétek s meggazdagodnátok a cselekvés és az alkarás erkölcsi irányában.

Tudom, hogy kissé túloztam az ellentéteket. De csak azért tettem, hogy jobban megértsétek a viszonyt a tudás és az erkölcsi cselekvés között. Ez a viszony sokszor egyenes, de nem mindig és nem szükségképpen. Azt teszi ez, hogy a szakképzett, tudós elme nem okvetlenül és nem mindig becsületes is. S ha választanom kell a kettő közül, akkor feltétlenül az utóbbit választom, mint amely önérték s becse és értéke nem függ semmi más-tól. *Az értékek rangfokozatában tehát nem a tudás, hanem az igazi erkölcsiség, az ethikus cselekedet áll legfelül.* Ez az életeszmény, amely az életet a jó gyakorlásának barázdájába állítja bele, hogy minden fordulóval inkább megvalósítsa az eszményből folyó követelményeket. Ez a helyes, az emberhez igazán méltó életcél,

melyért egyedül érdemes az életet megélni, mely fölemel és mindig új törekvésekre lendít, mert önmagunk tűz-zük magunk elé, nem valami külső erő és hatalom kényszeríti ránk. Az a mi hivatásunk, hogy az erkölcsi eszményt valósítsuk meg viselkedésünkkel; ez adja életünk célját, abszolút értékét. Ennek a megismerése megsza- badít minket attól a modern embert kínzó nagy aggo- dalomból és tépelődéstől, hogy mivel a valóság megis- merésére képtelenek vagyunk, bizonytalanságra volnánk kárhóztatva azokra a kérdésekre nézve is, melyek a leg- főbb jóra, a kötelességre és erkölcsre vonatkoznak. Ez a belátás világosságot gyújt korunk értékelésének megala- pozatlan, egymással sokszor ellentmondó zürzavarába, a mely a kiforratlan gondolkodású embert megzavarja, né- zeteiben megingatja, értékítéleteiben habozóvá, tétovázóvá teszi.

Veszíték-e észre, kedves barátaim, hogy az életesz- mény teljesen *egyéni* alkotás, melyen az *egyén* lelke tel- jes leplezetlenségében, merőben tükröződik? Látjátok-e, hogy mennél nemesebb az életideálja valakinek, annál nemesebb a gondolkodása, annál értékesebb a valója is. Aki az élvezetek keresését tekinti ideáljául, az öntudat- lanul is elárulja, hogy gondolkodása sivár és nem ismer emberhez méltó életcél. Aki a pénz bálványá elé tér- del le s azt imádja, vagy aki a mindennapi szükségle- teire szolgáló hasznos cselekedeteket végzi s ezeket te- kinti az élet céljául, ezzel azt mutatja meg, hogy lelke eszményi javakban és értékekben szegény és emberhez méltó nemes lendületre és magasabb törekvésre nem ké- pes. A megalkotott életideálról tehát egyenes következ- tetést vonhatunk alkotója lelkére s így az életeszmenyt kiválasztása *néma önvallomás*, mely az ember lelkét egész valójában föllárja. S ha igaz az, hogy az embert barát- járól ismerhetni meg, százszorta igazabb az, hogy lelke minőségét s törekvései irányát a választott életideál mutatja.

A Petőfi holdsugaras esti utazásának csattanója az, hogy »választottunk magunknak csillagot«. Legyen a mi első találkozásunknak is az az eredménye, hogy válasz-

szatok magatoknak csillagot. Az előbbi fejtegetések után, úgy gondolom, nem lesz nehéz a választás. Remélem, hogy mindnyájan az erkölcsi cselekvés csillagát választjátok életideálul, mint igazi műveltségre törekvő emberhez méltó eszményt. De a választás még nem minden. Az ideál mellett hűen ki kell tartanotok és meg kell állnotok, mert minden más csillag lefuthat, cserben hagyhat, de ez soha, az életnek semmiféle viszontagságai között cserben nem hagy.

Az 1913—14. isk. évet megnyitom.

Vallás és nevelés.*

Irta : Vári Albert.

A vallás régóta nem szerepel a nagy nyilvánosság előtt. Az egyházpolitikai harcok lezajlása után mintha szélcsend állott volna be az ilyen irányú kérdések nyilvános tárgyalásában. Az egyes felekezetek, szaklapok és folyóiratok határain kívül a nagy nyilvánosság nem igen foglalkozott velük. Azt hittük, hogy a vallás leszorult a napi kérdések sorából, hogy annál nagyobb erővel foglalja el a maga méltó helyét az emberek lelkében s az egyesek szívében.

Azonban ez az esztendő ismét fölszínre hozta a vallás kérdését. Ennek a fölszínre hozatalnak a legkevésbé örvendhetünk mi, akik vallásos világnézettel bírunk, akik elismerjük és mélyen érezzük a vallásnak az egyéni és szociális életre való nagy jelentőségét és akiket hivatásunk is a vallás szolgálatára indít. Arról van t. i. szó, hogy a budapesti IX. kerület tanítói köre mozgalmat indított arra nézve, hogy a vallástanítás kuszöböltessék ki az iskolákból. Ez a határozat, mint a vízbedobott erő, mozgásba hozta a vallás nyugodtnak látszó felületét s a mozgás mind nagyobb és nagyobb hullámokban nyilatkozik meg. Két hatalmas tábor áll szemben egyik a másikkal. Egyik oldalon harcolnak azok, akik az isk. vallástanítás ellenségei s a vallást vagy teljesen eldobják, vagy annak tanítását a családok és a felekezetek körébe kívánják utalni. A másik oldalon pedig küzdenek azok, akik a vallást nem hogy kiküzöbölni, hanem annak még nagyobb szerepet és hivatást akarnak biztosítani az iskolában. Az első tábor csa-

* Elnöki megnyitó az unitárius lelkészkörnek Segesvárt, 1914. jul. 8-án tartott közgyűlésében.